

E motívumok egy része megtalálható pl. a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján is (ilyenek a pikkelymintás keretelésű korongok, a „győztes fejedelem”, a korszó peremszalagján végigfutó indamotívum stb.), s a 36. sír griff-feje is nagyon közeli kapcsolatban áll az égbe ragadási jelenet sasfejével.⁹ S ma már tudjuk, hogy ezek az egyezések nem lehetnek a véletlen művei, így pl. Sz. Garam É. szerint is a vadkanfej alakú löszerszámveretek alakja megegyezik a kincs 13. és 14. bikafejes csészéjének fejrészével stb.¹⁰

Az eddigi kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy Komárom területére, a késő avar korban egy kiváltságon, ún. „nemesi középréteg” telepedett, amely nyilván kapcsolatban áll e terület késő avar kori stratégiai, gazdasági fontosságával, jelentős katonai központtá szervezésével.¹¹

Trugly Sándor

Konkoly-Thege Miklós, az „úri csillagász”

Néhány éve ünnepeltük Sajnovics Jánosnak, a kiváló csillagásznak és finnugorkutatónak születése kétszázötvenedik évfordulóját. E kerek számú évforduló kapcsán egy másik híres magyar csillagászról is illik megemlékeznünk, ő pedig *Konkoly-Thege Miklós*. Sajnovicshoz hasonló tudású, tág érdeklődési körű férfiú, elméletileg és gyakorlatilag képzett ember, s ha nem lenne újabban ismét elkoptatott a szó: „polihisztor”, Brassai Sámuel és Herman Ottó kortársaként reá is ugyanezt mondhatnánk.

Konkoly-Thege Miklósról a köztudat legtöbbször ezt az epithetont említi: „a csillagász”. Ez a tömör meghatározás azonban hamis. Konkoly-Thege Miklós munkásságának „leltárja” sokkal gazdagabb, érdeklődése sokkal tágabb körre — sőt körökre — terjedt ki, semmint azt egyetlen elméleti vagy gyakorlati foglalkozási ággal meghatározni lehessen. Konkoly-Thege Miklós — Jókai kortársa, barátja, országgyűlési képviselőtársa és a szűkebb hazát, Komárom vármegyét tekintve „hon-társa” is — romantikus lény a szó igaz értelmében Jókai tollára lett volna méltó.

A lelkendező jellemzést félretéve, szorítkozzunk csak e kiváló tudós életútjának sallangtalan smertetésére.

A család Árpád-kori. Egyik őst, *Paulus de Concol*-t már 1247-ben említik. Második nevüket 1356-ban csatolták az elsőhöz, ekkor házasodott össze az egyikős a Thegékkel. Birtokuk egy része évszázadokon keresztül a Komáromtól és Érsekújvártól egyforma távolságra levő *Ogyallán* (mai neve: Hurbanovo), a Zsitva és Nyitra összefolyásánál terült el. Az eredetileg nagy kiterjedésű és több helyütt fekvő ősi birtok végül 1600 holdnyira olvadt le, de ennyi is elég volt a Pesten született Konkoly-Thege Miklósnak ahhoz, hogy — eltérően számos vidéki dzsentritől — korán megnyilatkozott magasrendű tudományos szenvedélyének éljen. Tudományos — és nem közéleti — munkásságának legnagyobb része Ogyallához fűződik.

Mint kisgyermeket, szülei kezdetben magánúton neveltették a fővárosban, s már gyermekkorában érdekelték a természettudományok. A pesti egyetemen 1856-ban Jedlik Ányoshoz, e kiváló Benedek-rendi tanárhoz iratkozott be, majd — a családi hagyomány szerint a közéletre is készülve — jogot is hallgatott. Jogi doktorátust a berlini egyetemen szerzett. Ennek ellenére végül is a természettudományokhoz és a műszaki kérdések gyakorlati oldalához fűzte élete fonálát. Tovább tanult. Wittenbergben, Heidelbergben és Párizsban fizikát és kémiát hallgatott, majd ez is kevés lévén neki, 1864-ben letette a hajóépítési, hajóskapitányi, végül a mozdonyvezetői vizsgát. (Sokkal később, országgyűlési képviselő korában miniszteri engedéllyel mindig maga vezette a gyorsvonatot, ha Budapestre utazott. Két útvonala is volt: a Duna jobb és a Duna bal partján, csak át kellett utaznia Szönybe vagy az érsekújvári állomásra. Hajóvezetési tudását is használta. Egy ízben hosszabb ideig vezetett passzióból hajót a Dunán. Ez irányú tudománya annyira bevált, hogy a Duna Gőzhajózási Társaság — az osztrák DDGS — még néhány bécs—budapesti útra akarta készíteni, de ezt már az „úri hajóskapitány” nem vállalta, és hirtelen haragjában nekivezette hajóját egy dunai uszálynak, s ezzel aztán be is tette maga után a parancsnoki kabin ajtaját . . .). A Vaskapu feltérképezésén, az Al-Dunán, azonban részt vett, mint a Duna kitűnő ismerője. Kishajójával pedig egyszer Bécs és Pozsony között versenyt nyert.

1863-ban nősült meg. Két kisfiuk azonban hamar elhunyt.

A kor szokása szerint a közéletbe is bele kellett kóstolnia, ezért végezte el a jogot is. A ki egyezés után, 1867-től egy időre Komárom vármegye aljegyzőjének választották meg, majd később két cikluson keresztül képviselte Tata városának szabadelvű — liberális — pártját. Legjobban azonban mégis a csillagászat érdekelte. Az a tény, hogy ugyanolyan mértékben volt elméleti szakember, mint a gépészet gyakorlati mestere (kitűnő német műhelyekben tanult),

lehetővé tette számára, hogy maga szerkessze meg és építse föl csillagászati műszereit. Néme és francia tudományos körökkel lépett érintkezésbe, örökké újításokon törte a fejét.

1870-ben határozta el, hogy végkép a csillagászatnak szenteli életét. Tizenhat holdas ógyalla parkjában építette föl első „csillagdá”-ját (ahogy akkortájt nevezték), mert eladdig csak kúriája erkélyéről figyelte a csillagok járását kis látcsóval. Legkivált az *asztrológia* érdekelte Rendszeresen végzett hullócsillag- és napfoltészleléseket. Egyik úttörője lett a „napfoltfényképezés”-nek, az ún. „égi fényképezés”-nek. Erre a célra is külön műszereket szerkesztett és megírt 1887-ben egy Braunschweigben kiadott 900 oldalas fényképezési munkát. Német és magyar nyelven írt asztrofizikai tanulmányai az évek során tizenhat kötetben és folyóiratokban jelentek meg. A háború során sajnos több kéziratosa műve elveszett. Tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, de német, angol, francia tudós társaságok is tagjukká tették 1871-ben újabb szervezés: kialakította a hullócsillagok megfigyelőállomásait, nemcsak Budapesten, hanem Selmecbányán, Szatmárnémetiben, sőt Zágrábban is. (1872-ben voltak éjszakai amikor percnként 28 hullócsillagot észlelt.) Önmagát hajtva, állandóan bővítette az ógyallai park csillagvizsgáló műszereit, végül hat kupola épült meg az ógyallai parkban.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy mindez saját költségére történt, birtoka jövedelmét használva föl, amint hogy később szintén nagy hírnevet elért munkatársait: dr. Kövesligethy Radó és dr. Réthly Antal is saját zsebéből fizette, amíg az állam át nem vette őket. Matematikai kérdések nemigen érdekelték Konkoly-Thegét, csak a megfigyelés, meg a gyakorlat. Műszereinek elkészítéséhez külön műhelye, esztergapadja volt, s mérnöki, valamint gépszerkesztési tudását annyira kifejlesztette, „műhelyi készsége” oly nagy volt, hogy a jénai Zeiss-üvegyár meghívta csillagászati műszeripara vezetésére. Konkoly-Thege azonban maradt. Számtalan műszergyár kérte ki véleményét, segítségért fordult hozzá, hiszen nemcsak egy teleszkóp, hanem akár egy hajó vagy mozdony megtervezéséhez is értett.

Közreműködésével Kalocsán, valamint a Szombathely melletti Herényben és a Komárom melletti Környén kis csillagdák épültek. A herényi ma is működik egy kis kúriában, a kúria egy terme csillagászati múzeum, láthatók ott a Konkoly-Thege által tervezett és kivitelezett műszerek is. A kép azonban korántsem teljes, hiszen rendkívül szerteágazó érdeklődésű ember volt. Például kiváló mesterlövővé képezte ki magát, jeles színházi szakember és színházi kritikus volt, s mint muzikus, zeneszerző és zongoraművész sem utolsó. Jókai Milton című színdarabjához ő szerezte a nyitányt. Ragyogóan játszott és szerzett — magyarnótákat.

A múlt század nyolcvanas éveinek végén meteorológiai állomást szervezett s ennek tágas helyiséget épített Ógyallán, ugyanakkor időjárás-kutató állomásokat szervezett szerte az országban. 1890—1911 között az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Kutatóállomás igazgatója volt. Mindezen tudományokkal kapcsolatban nagy szakkönyvtárat is alapított Ógyallán, de ez a könyvtár is az 1944-es bombázások, valamint az emberi pusztítási vágy áldozata lett.

Az általa szerkesztett legnagyobb látcsó — teleszkóp — ma a szabadság-hegyi csillagvizsgáló intézet egyik értékes műszere. Az első világháború végétével mentették át, akárcsak a tátralomnici Palace Szálló szőnyegeit és berendezését. (Ezt használták fel a lillafüredi Palota Szálló építésekor.)

Konkoly-Thege Miklós — örökösök nélkül lévén — az 1871-ben épült csillagvizsgálót 1600 holdnyi birtokával együtt a magyar államra hagyományozta; azzal a feltétellel, hogy ő marad haláláig az igazgató. Még életében 500 holdnyi területen mintagazdaságot alapított — ehhez is értett —, s ez a gazdaság — 110 főnyi olasz hadifogollyal — az éhező Bécsnek szállította a termést. A birtok többi részét parcellázták. A birtok egy jelentős része a Feszty család tulajdonába került. (Ógyallán született Feszty Árpád, Jókai veje, az ottani családi kriptában nyugszik is. Ógyallán volt eredetileg családi birtokuk Jókai Mór szüleinek is.)

Az első világháború éveiben (Konkoly-Thege Miklós 1916-ban hunyt el) már 1400 időjárás-megfigyelő működött Magyarországon, Konkoly-Thege szervezte meg az időjárás-jelentés távirati megoldását is. Utóda az erdélyi származású, kolozsvári tudós, dr. Kenessey Kálmán lett. Ebbeli tisztét 1946-ban történt kiutasításáig hiven viselte. A csillagdában 1918 után csak jelentéktelenebb eszközök maradtak, szlovák és cseh nemzetiségű tudósok foglalkoztak velük. Az ógyallai intézmény központi épületének falára a nagy tudós születésének századik évfordulóján, 1942-ben művészi kivitelű emléktáblát állítottak.

Hazai és külföldi elismerést igen sokat kapott, Ferencz Józseftől nem is egyet. A legnagyobb kitüntetés azonban — mint mondta — az volt számára, ha a magasban kutathatott. Nemcsak a Magyar Tudományos Akadémiának volt tagja, hanem számos hasonló külföldi intézménynek is. Előképzettsége e sok tudós munkához alig volt, „röptében” tanult, feladatát úri sportnak vette, de mindent megtanult, amit megtanulhatott. Kézügyességét a szakemberek is irigyelték. Társaságban kedves, szellemes, irodalmilag művelt, több nyelvet beszélő, áldozatos szívű ember volt.

Az ógyallai meteorológiai állomás ma is működik. Könyvtára azonban elkallódott, számos kéziratát elvesztett. Ógyallán egyre kevesebben ismerik a nevét, de az idősebb nemzedék még emlékszik rá. Különösen Feszty István, Feszty Árpád unokaöccse, aki gimnazista korában meghitt famulusa, amint mondták „adlátusa” volt a nagy tudósnak. Időnként szép előadásokat is tart Konkoly-Thege Miklósról Magyarországon és Szlovákiában.

Szombathy Viktor